

УДК 130.2 (477.87)(045)

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТРИМОНІАЛЬНИХ ДЕВІНАЦІЙ В ЗИМОВІЙ
КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Олійник В. В.

ON THE ISSUE OF REALIZATION OF MATRIMONIAL DEVIATIONS IN THE WINTER
CALENDAR RITUALS OF UKRAINIANS OF TRANSCARPATHTIA

Oliinyk Viktoriia

В статті на основі зіставлення етнографічного матеріалу проаналізовано українські традиційні ворожіння та деякі елементи побутової магії пов'язані з святкуванням дня Андрія Первозванного на Закарпатті, що актуальні для відновлення зниклих у часі окремих елементів девінацій в календарній обрядовості українців та поширення їх у сучасних умовах. З'ясовано, що напередодні і в день свята Андрія Первозванного дівчата вдавались до побутової магії та різних девінацій, щодо майбутнього весілля і шлюбного партнера. Найпопулярніші ворожіння – лиття воску, «висівання» льону, ворожба на варениках (пироггах), кидання черевиками понад голову, ворожіння з тарілками, черешневою галузкою.

Ключові слова: обряд, побутова магія, ворожіння, матримоніальні девінації.

The article is based on ethnographic material. Ukrainian traditional divinations and some elements of everyday magic related to the celebration of St. Andrew's Day in Transcarpathia are analyzed, which are relevant for restoring the missing elements of deviations in the calendar rituals of Ukrainians and spreading them in modern conditions. It was found that on the eve and on the day of St. Andrew's Day, the girls resorted to household magic and various deviations, regarding the upcoming wedding and marriage partner. The most popular divinations are casting wax, sowing flax, divination on dumplings, throwing shoes over your head, divination with plates, cherry branch.

The study of folk rituals of ancestors is the responsibility not only of each nation in general, but also of the ethnographic group in particular, because understanding the values of their people affects the development of the present, the emergence of new traditions. The spiritual culture of Ukrainians and their ethnographic groups has always occupied an important place in the scientific research of scientists. The study of matrimonial deviations in the folk calendar of Ukrainians in Transcarpathia is relevant to clarify the origins and foundations of the traditions of the Ukrainian people, roots and genesis of its spiritual culture in the polyethnic Carpathian region.

Key words: ritual, household magic, divination, matrimonial deviations.

Одним із пріоритетів сучасного демократичного суспільства є збереження духовності й культурно-обрядової спадщини минулого. Саме календарна обрядовість виступає одним з найактивніших засобів самореалізації суспільства. Кожна нація, з характерними традиціями, звичаями, обрядами, протягом багатьох століть проходить еволюційні зміни.

Вивчення народної обрядовості предків – це обов'язок не тільки кожної нації загалом, але і етнографічної групи зокрема, адже розуміння цінностей свого народу впливає на розвиток сьогодення, на виникнення нових традицій. Духовна культура українців та їх етнографічних груп завжди посідала важливе місце в наукових дослідженнях учених. Дослідження матримоніальних девінацій в народному календарі українців Закарпаття є актуальним для з'ясування витоків і підґрунтя традицій українського народу, коренів та генези його духовної культури в поліетнічному Карпатському регіоні.

Найбільш чітко простежуються різні обрядодії під час календарних свят у сільського населення Закарпаття. В умовах урбанізаційних процесів, що переживає з середини ХХ ст. і до наших днів українське суспільство, багато звичаїв і обрядів, які носили позитивне матримоніальне, морально-виховне навантаження, в обрядовій практиці сьогодення втрачені

частково або повністю. Досліджені автором гадання та елементи побутової магії, що пов'язані з святкуванням дня Андрія Первозванного на Закарпатті актуальні для відновлення зниклих у часі окремих елементів девінацій в календарній обрядовості українців та поширення їх у сучасних умовах через використання фольклорними колективами, при організованому проведенні календарних свят і обрядів.

13 грудня припадає день св. Андрія Первозванного. Андріїв день не святкують як церковне свято, подібно як і день Катерини. Він був святковим днем тільки як храмове свято. В народі його вважали покровителем молоді, який сприяв щасливим шлюбом. У цей день жінки не пекли хліб, не пряли, не шили. А дівчата напередодні свята молились Андрію, щоб він подарував їм добрих чоловіків. Свято Андрія припадає на час, коли не проводяться сватання, заручини та весілля, тобто настав час постів («говіння»). Тому напередодні і в день свята дівчата вдавались до побутової магії та різних девінацій, литтям олова, воску, сіянням льону, киданням кукурудзи у вікна хат, де був парубок, варінням вареників (пирогів), киданням черевиками понад голову, ворожінням з тарілками, черешневою галузкою тощо [1, с. 310].

Найпростішими з них були гадання на кілках, які проводились так, як і в Катеринин день. На Рахівщині дівчата обов'язково мали бути роздягненими при здійсненні цієї девінації. Ворожіння здійснювалось увечері напередодні Андрія та в його день. Перед Андрієвим днем дівчата ввечері йшли в сад і рахували кілки у плоті. Кілки рахували по дев'ять. Який виходив дев'ятий кілок: простий чи кривий, малий чи великий, старого дерева чи молодого і т. п., таким, за повір'ям, мав бути й майбутній жених дівчини: стрункий, малий або високий, старий чи молодий [2, с. 1]

На Тячівщині у селі Угля дівчата рахували кілки у саду так, що на кожний кілок вимовляли по одному складі з такої примовки: «Кіл кі-ли-ця, ці я бу-ду мо-ло-ди-ця?» Якщо при рахуванні вийшла пара коликів, то й дівчина до рока мала знайти собі пару [3, с. 1].

Цікавим є також гадання з насінням конопель, котрі розсипали в сніг попід хатою, або ж дівчата могли це робити в обійсті. Щоб дізнатись чи скоро вийдуть заміж, найчастіше розсипаючи насіння, примовляли:

«Андрію, Андрію,
Коноплі ти сію.
Дай ми, Боже знати,
З ким їх буду брати».

«Посіявши» коноплі, кожна дівчина бралася насіння збирати і рахувати його, якщо кількість насінин була парною – то скоро заміж, якщо ж ні – то в цьому році ще дівувати [4, с. 2].

Варто відзначити, що інша девінація з воском, що була популярна у Велятино на Хустщині супроводжувалася подібними замовляннями, а дівчата замість олова чи свинцю вживали віск. У розтопленому виді його лили через вушко ключа. При цьому примовляли:

«Андрію, Андрію,
Віск на тя лію.
Дай ми, Боже знати,
Кого буду мати» [5, с. 2].

Виливши віск, дівчата намагалися побачити в його обрисах знаки, що давали надію на швидке заміжжя.

На Мукачівщині, Свалявщині та Ужгородщині популярним було гадання на черевиках («топанках»). Відчинивши двері до сіней, дівчина, стоячи біля стола спиною до дверей, кидала через ліве плече черевик до сіней і примовляла:

«Топаночку, мій паночку,
Загадала гадаючку:
Сватача мені чекати,
Чи судилось дівувати?».

Якщо черевик потрапив до сіней – слід чекати сватачів, а не долетів чи «поцілів» у стіну – чекати сватів не слід [6, с. 1].

У ряді долинянських сіл Свалявщини, Іршавщини і Мукачівщини дівчата на ніч під себе чи під голову клали чоловічі гаті чи ногавиці. При цьому виголошували такі примівки:

«Піді мною ногавиці,
Чи оддамся у м'ясниці?»
«Гаті – гаті – ногавиці,
Хто суджений – най присниться».

Вірили, що присниться вночі, те незабаром збудеться. Якщо присниться легінь, то наречений буде схожий до нього. Якщо присниться церква, священник чи музики (танці) – скоро буде весілля [6, с. 4]. Щоб знати, які в них будуть чоловіки, дівчата в селі Синевірська Поляна через дорогу перетягували мотузки і прив'язували їх до стовпів протилежних огорож. Якщо в мотузку заплутався старий, у дівчини буде старий чоловік, а як хлопець, то у дівчини буде молодий чоловік.

Варто підкреслити, що дівчата щиро молились, бо вірили, що св. Андрій допоможе їм у м'ясниці вийти заміж. На Рахівщині вночі дівчата йшли до хліва чи кошари і мацали руками тварин. Якщо дівчина натрапить на вола чи барана – скоро вийде заміж, а натрапить на корову – ще рік буде діувати. Іноді ходили до хліва вепря тільки годака (річного) питати через скільки років будуть приймати сватів: « – За гід (рік), чи тепер?». І скільки разів вепр хрюкав – через стільки років повинне було бути весілля [2, с. 3]. Інколи дівчата півня накривали діжкою і на долівці ставили миску з водою, а поряд розсипали зернини жита чи гречки. Випускали півня з-під діжки. Якщо він кинувся до зерна, то майбутній чоловік дівчини буде добрим господарем, а якщо кинувся до води, то її майбутній чоловік буде п'яницею [7, с. 2].

Інколи до Андрія дівчата пекли дуже солений коржик з кукурудзяної мухи. Перед сном дівчина його з'їдала. Їй мав приснитись сон з її майбутнім чоловіком, котрий приніс їй напиться води. На Рахівщині дівчата варили вареники з різним начинням, а потім розкладали попередньо помітивши перед котом і чекали котрого вареника вхопить кіт, якщо тварина надкусила вареника і покинула – то дівчина буде покриткою, якщо кіт з'їсть – то скоро святкувати весілля [2, с. 4]. Варто згадати і про матримоніальні девінації з тарілками: зазвичай на Закарпатті дівчата розкладали чотири, а на Воловеччині три тарілки під котрі розкладали ляльку – символ долі покритки, віночок або перстень – символ скорого весілля, ключі – символ заможного жениха, гребінець – ознака, що наречений з іншого села (з чужини) [8, с. 2].

На Мукачівщині, коли дівчата розходилися з Андріївських вечорниць, то вдома брали подушку, на якій спали, й до кожного ріжка подушки під наволочку засували по одному папірчику з написаними на них іменами парубків. В кожний ріжок з іменем одного. Потім таку подушку обертали до себе кілька разів. При цьому з ніким не сміли говорити. Коли дівчата йшли спати, подушку клали собі під голову. Вранці вставали, і котрого ріжка подушки доторкнулися, з того витягували папірець і читали. Чиє ім'я було на папірці, той і мав стати майбутнім женихом дівчини [6, с. 3].

Підкреслимо, що часто на Андрія дівчата ламали, кожна собі черешневу галузку і несли додому, де вкладали у склянку з водою, котру клали на тепле місце на печі. Якщо галузка від Андрія до Різдва або до Василя розквітала, той до року будуть святкувати весілля [6, с. 4].

Кожне село мало свою ворожбу та примовляння до неї. День св. Андрія святкували й чоловіки. Так, у селах Хустського районів чоловіки уникали всякої роботи, щоб влітку на худобу не нападали хижаки. У ніч св. Андрія хлопцям прощались всі їхні витівки. Зазвичай вони господарям, в яких були горделиві доньки, знімали ворота, загорожу чи перелаз ставили впоперек дороги, підпирали двері хати драбиною [9, с. 3].

Підкреслимо, що у передріздвяні свята та свята різдвяно-новорічного періоду такі популярні серед молоді ворожіння, гадання мали мантичний характер, що знаменувало своєрідний перехід до світу таємничого, забороненого, того що протистояв світу християнському. Тому ворожили весь час пізно ввечері, тобто у час, який в народі вважали

найбільш сприятливим для цього. Пліт, який зустрічається у традиційних гаданнях Закарпаття, і є символом пограниччя між «своїм» і «чужим» простором і найкраще підходить для здійснення магічно-мантичних обрядодій, унаслідок контакту з нечистою силою. В найпопулярніших матримоніальних девінаціях цьому сприяють також такі складові як нитки, віск, поняття доленосного вибору наосліп, ритуальна їжа та оголеність, що є частою умовою виконання ритуального ворожіння. Зазначимо, що у сучасності більшість таких клеромантичних обрядів уже не побутують, як з рештою, й багато інших реалій обрядової минушини, проте живуть у народній пам'яті старожилів, котрі зауважують правдивість навороженого.

Список використаних джерел

1. Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. – Ужгород: «Гражда», 2011. – 310 с.
2. Зварич Гафія Миколаївна. Польовий матеріал, зібраний у с. Богдан Рахівського району: архів автора.
3. Бенца Ганна Іванівна. Польовий матеріал, зібраний у с. Угля Тячівського: архів автора.
4. Безик Маргарита Іванівна. Польовий матеріал, зібраний у с. Голубине Свалявського району: архів автора.
5. Береганіч Олена Михайлівна. Польовий матеріал, зібраний у с. Велятино Хустського району: архів автора.
6. Горват Магдалина Михайлівна. Польовий матеріал, зібраний у с. Куштановиця Мукачівського району: архів автора.
7. Ковбаснюк Гафія. Польовий матеріал, зібраний у с. Кваси Рахівського району: архів автора.
8. Молдован Олена Андріївна. Польовий матеріал, зібраний у с. Пашківці Воловецького району: архів автора.
9. Береганіч Олена Михайлівна. Польовий матеріал, зібраний у с. Велятино Хустського району: архів автора.

References

1. Tivodar, M. 2011. Ethnografiya Zakarpattya [Ethnography of Transcarpathia]. Uzhgorod: «Citizens».
2. Zvarych, Hafiia Mykolaivna. Polovyi material, zibranyi u s. Bohdan Rakhivskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Bohdan of Rakhiv district: author's archive].
3. Bentsa, Hanna Ivanivna. Polovyi material, zibranyi u s. Uhlia Tiachivskoho: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Tyachivsky's coal: author's archive].
4. Bezyk, Marharyta Ivanivna. Polovyi material, zibranyi u s. Holubyne Svallyavskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Golubyne of Svalyava district: author's archive].
5. Berehanych, Olena Mykhailivna. Polovyi material, zibranyi u s. Veliatyno Khustskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Velyatino of Khust district: author's archive].
6. Horvat, Mahdalyna Mykhailivna. Polovyi material, zibranyi u s. Kushtanovytsia Mukachivskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Kushtanovytsia of Mukachevo district: author's archive].
7. Kovbasniuk Hafiia. Polovyi material, zibranyi u s. Kvasy Rakhivskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Kvasy of Rakhiv district: author's archive].
8. Moldovan, Olena Andriivna. Polovyi material, zibranyi u s. Pashkivtsi Volovetskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Pashkivtsi of Volovets district: author's archive].

9. Berehanych, Olena Mykhailivna. Polovyi material, zibranyi u s. Veliatyno Khustskoho raionu: arkhiv avtora [Field material collected in the village. Velyatino of Khust district: author's archive].

УДК 159.925:159.955(045)

ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ІНТЕЛЕКТУ І ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

Павко А. І., Курило Л. Ф.

PSYCHOLOGICAL CRITERIA OF INTELLIGENCE AND CREATIVE THINKING: PROBLEMS OF INTERACTION

Pavko Anatolii, Kurylo Lyudmyla

У статті на основі використання творчих здобутків вітчизняної та зарубіжної психологічної думки розкрито інтегративні зв'язки між креативним мисленням та інтелектом, окреслено перспективні напрямки їх дослідження. У ній акцентується увага на тому, що у психологічному сенсі творче мислення пов'язане, насамперед, зі здатністю не лише усвідомлювати, але й формулювати проблему. В якості важливого критерію творчого мислення розглянуто емоційний інтелект.

Ключові слова: психологія, інтелект, творче мислення, креативність, інноваційність.

The article, based on the use of creative achievements of domestic and foreign psychological thought, reveals the integrative links between creative thinking and intelligence, outlines promising areas of their research. It emphasizes that in the psychological sense, creative thinking is associated primarily with the ability not only to realize but also to formulate a problem. Emotional intelligence is considered as an important criterion of creative thinking.

Key words: psychology, intelligence, creative thinking, creativity, innovation.

Такі взаємопов'язані між собою термінологічні поняття як «інтелект» і «творче мислення» є важливими категоріями психологічної науки і займають чільне місце в її структурі. Значною мірою це обумовлено тим, що з філософської точки зору будь-яка раціональна, осмислена і цілеспрямована діяльність людини є творчим процесом або актом, чи в крайньому випадку містить їх окремі структурні елементи. Разом з тим психологічний аналіз передбачає поділ розумової діяльності на творчу та репродуктивну складові з врахуванням впливу дії на неї об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Взаємодія психологічних чинників інтелекту і творчого мислення лише частково висвітлені на сторінках наукових праць таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як І. Грекова, С. Смирнов, О. Степанов, Ж. Адамар, Д. Веклер, Дж. Гілфорд, Д. Кун та ін. Разом з тим у психологічній та філософській думці практично відсутні комплексні узагальнюючі праці, присвячені зазначеній проблемі. Виходячи з цього, мета даної статті полягає в тому, щоб спираючись на творчі здобутки сучасних представників вітчизняної та зарубіжної психологічної думки, здійснити спробу її дослідження з комплексних, системних позицій.

Слід зазначити, що творче мислення і вирішення теоретичних і практичних проблем гармонійно пов'язані з інтелектом. Як і багато інших фундаментальних понять в психології, він не може сприйматись безпосередньо, візуально. В одному з новітніх сучасних енциклопедичних видань у царині психологічної думки інтелект визначається як система пізнавальних здібностей індивіда, яка виявляється в здатності швидко і легко набувати нові знання і вміння, долати несподівані перешкоди, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, глибоко розуміти те, що відбувається навколо, в умінні адаптуватися до складного та

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>